

Vildfarne pile

Replik

Lund, Niels

Published in:
Historisk Tidsskrift

Publication date:
2012

Citation for published version (APA):
Lund, N. (2012). Vildfarne pile: Replik. *Historisk Tidsskrift*, 112, 266-272.

Diskussion

Løse skud i bøssen

NIELS LUND OG ARMBRØSTEN

AF

KURT VILLADS JENSEN

I middelalderen forbød kirken brugen af det nye masseødelæggelsesvåben, armbrøsten. I det mindste mod kristne. Det er børnelærdom blandt historikere og interessant både ud fra et militærhistorisk, et teologisk og et socialt perspektiv. Men nu påstår Niels Lund pludselig, at det slet ikke drejer sig om krig. Forbuddet var rettet mod en eller anden fjantet form for markedsøgl, hvor gæsterne kunne skyde til måls efter en levende person.

Den tolkning fremsatte Niels Lund som *ex auditorio*-opponent i juni 2011 ved forsvaret af min disputats, hvori jeg har overvejet betydningen af kirkens forbud. Jyske Lov fra 1241 angiver direkte, at styresmanden i det danske ledingssystem skulle være bevæbnet med armbrøst og i stand til at bruge den. Det er nærliggende at foreslå, at ledingen derfor var vendt mod ikke-kristne og indrettet som et led i de danske korstog i Østersøen.

Med Niels Lunds tolkning stiller sagen sig naturligvis helt anderledes. Så var der slet ikke noget rigtigt forbud, og armbrøsten kunne bruges frit i krig mod alle. Vi udvekslede et par mails i sommeren 2011 om sagen, som derefter har hvilet i al ubemærket fredsommelighed.

I Historisk Tidsskrift 111 (side 569-572) kom så Niels Lunds anmeldelse af Steffen Heibergs *En ny begyndelse. Europas kulturhistorie i middelalderen*, hvor påstanden bliver gentaget, og nu med trumf på: »Af koncillieberetningen ser man klart, at det ikke drejede sig om armbrøstens brug i krig.« Men det ser man overhovedet ikke, hverken klart eller uklart, når man går til kilderne. Derfor denne korte reaktion på Niels Lunds forsøg på at skyde armbrøstforbuddet i sæk.

Baggrunden er følgende: I 1139 fandt det 2. almene kirkemøde i pavens kirke i Lateranet i Rom sted. Det var indkaldt af Innocens 2. Året inden havde et større skisma inden for kirken med to paver og megen strid endelig fundet en løsning. Modpaven var død. Kirkens forhold skulle nu bringes i orden. I april måned mødtes de vestlige kirkeledere i Rom, formodentlig 500-800 biskopper og 800 abbeder samt andre prælater.¹ Det var en vigtig forsamling, som behandlede store sager og næppe har brugt tid på at regulere forholdene i markedspladsernes skydetelte. Efter 10 dages møder endte forsamlingen med at vedtage en række punkter eller erklæringer (*canones*), som fremover skulle være bindende for alle kristne. I dag kender vi 30 af dem.²

Kirkeskismaet er måske baggrunden for, at mange paragraffer handler om, hvad sand kristendom er, og hvordan sande kristne skal opføre sig. De bandlyste skal være fuldstændig bandlyste og må ikke bare finde en anden præst til at betjene sig (3). Præsteviede fra subdiakoner og opad skal leve i cølibat og ikke have hustruer eller konkubiner (6 og 7). Kirkelige embeder besættes efter fortjeneste og ikke efter blod, dvs. afstamning og familie er ligegyldige for en karriere i kirken (16). Præstesønner kan ikke blive præster (21). Nonner må ikke synge i kirkens kor sammen med mænd, de to køn skal holdes adskilte (27).

Vi kan i dag påvise, at disse regler ikke blev respekteret i titusinder og måske flere hundredtusinder af tilfælde i løbet af middelalderen.³ Det betyder imidlertid ikke, at de var virkningsløse. En moderne parallel ville være hastighedsbegrænsninger i trafikken, som få overholder, men som alligevel virker adfærdsregulerende.

Andre paragraffer fra Laterankonciliet forsøgte at regulere og begrænse volden i samfundet. Den 12. *canon* bestemmer, at der skal være våbenhvile fra onsdag aften til mandag morgen i perioderne fra begyndelsen af advent til ottendedagen efter helligtrekonger og fra fastelavns søndag til ottendedagen efter påske. Der blev ikke mange dage tilbage for rigtige mænd til at føre krig, og bestemmelsen har formodentlig

¹ *Lexikon des Mittelalters*, artiklen »Laterankonzil«. LexMA er tilgængeligt online fra de fleste større forskningsinstitutioner, herunder Københavns Universitet, se <http://apps.brepolis.net/ep.fjernadgang.kb.dk/lexiema/test/Default2.aspx>, Headword: Lateran Councils (lokaliseret d. 7. juni 2012).

² Her citeret fra *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, ed. G. Alberigo et al., Bologna 1973, 197-203. De 30 *canones* er formodentlig alle dem, der blev vedtaget.

³ Efter Vatikanets åbning i 1983 – for ca. 30 forskere fra forskellige lande – af arkivet med skriftemålsager, som var reserveret paven, kan man nu begynde at tælle og lave statistik på for eksempel hundredtusinder af middelalderlige ansøgninger fra præstesønner om at blive præst. Standardintroduktionen til dette helt nye kildemateriale er K. Salonen, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages*, Saarijärvi 2001.

været urealistisk at gennemføre i sin fuldstændighed. Men det blev understreget, at hvis nogen bryder denne våbenhvile og efter tre advarsler ikke holder inde med at kæmpe og ikke yder erstatning, skal den lokale biskop bandlyse ham og melde det til nabobisperne. Biskopperne skal stå sammen og ikke tøve, står der. Formuleringen antyder ikke bare en administrativ lunkenhed fra bispernes side, men også en reel frygt for at blive udsat for et moderat eller mindre moderat fysisk pres fra lokale herremænds side. Det skal de glemme og udelukkende have tanke for Gud og for folkets frelse, blev de mange hundrede bisper enige om på kirkemødet.

Den 14. paragraf forbyder turneringer ved markeder og festivaler, hvor krigere plejer at komme »for at vise deres kræfter og dristighed«. Det er til fare for mændenes liv og for deres sjæles frelse. Hvis nogen deltager i en turnering og bliver dødeligt såret, må præsterne ikke nægte dem syndsforladelse og den sidste olie, men hvis de dør, kan de ikke få en kristen begravelse. Turneringsdeltagere kan altså ikke komme til at hvile på kirkegården, men skal kules ned som dyr uden for kirkegårdsmuren. Igen, vi ved konkret, at turneringer var umådelig populære hele middelalderen igennem. De blev afviklet med samfundets højeste fyrster som deltagere, og disse har helt sikkert ikke fundet sig i at blive begravet i ikke-indviet jord. Alligevel blev bestemmelsen vedtaget på kirkemødet som en slags programerklæring, selv om den ikke kunne gennemføres i praksis i sin fuldstændighed. Måske ville der have været endnu flere turneringer og endnu flere døde uden den; det kan vi ikke måle.

Den 29. bestemmelse indeholder så forbuddet mod at bruge armbrøst. Den lyder: »Artem autem illam mortiferam et Deo odibilem ballistariorum et sagittariorum, adversus christianos et catholicos exerceri de cetero sub anathemate prohibemus.« Det er rimelig klar tale: »Armbrøstskytternes og bueskytternes dødbringende og for Gud afskyelige kamp teknik (*ars*) forbyder vi under bandlysningsstraf at bruge mod kristne og rettroende kristne.« »de cetero« kan enten betyde »fremover«, så man ikke længere må bruge armbrøst og bue, men det skal nok snarere forstås som »i øvrigt«, altså at der efter alle de andre paragraffer i øvrigt også lige skal tilføjes en om krigsførelse. Når der her nævnes kristne og rettroende kristne (*catholicos*), er det formodentlig for at afgrænse sig i forhold til de skismatikere, som havde holdt med den netop afdøde antipave.

Forbuddet gælder to grupper, armbrøstskytterne, *ballistarii*, og bueskytterne, *sagittarii*. Den første giver sig selv. Den anden må enten være enhver form for bueskytter eller måske snarere højtuddannede

specialkamptropper på niveau med armbrøstskytterne, nemlig langbueskytter.

Hvor blev markedsgøglet i øvrigt af, som Niels Lund læste direkte ud af kilderne? Adspurgt pr. e-mail henviste han til Fordham University's hjemmeside.⁴ Der finder man en oversættelse af selve den middelalderlige tekst med en tilføjet kommentar:

Text. We forbid under penalty of anathema that that deadly and God-detested art of stingers and archers be in the future exercised against Christians and Catholics.

Comment. The reference seems to be to a sort of tournament, the nature of which was the shooting of arrows and other projectiles on a wager. The practice had already been condemned by Urban II in canon 7 of the Lateran Synod of 1097, no doubt because of the it involved [*sic* – der er faldet mindst et ord ud før »it«].

Oversættelsen er af H. J. Schroeder, som oprindelig udgav den på tryk med sine egne kommentarer i 1937.⁵ Internetudgiveren giver Schroeder følgende karakteristik med på vejen: »Fr. Schroeder's notes have been retained here. They are often factually well-informed and useful. But Schroeder's perspective – basically pro-papacy and clericist – is not the only one possible.« Sandt nok. Når det gælder hans kommentar til armbrøsten, er det absolut ikke den eneste mulige tolkning.

Måske har Niels Lund forstået kommentaren på den måde, at pave Urban 2. i 1097 havde specificeret, at det drejede sig om markedsskydning efter levende mål. Men det ville være en forunderlig og unødvendig misforståelse, hvis man nu var typen, der går til kilderne. Schroeder og dermed internetudgaven henviser redeligt til den franske oversættelse af Urbankonciliet's bestemmelser i Hefe-Leclercq, V, side 455.⁶ Den er frit tilgængelig adskillige steder på internettet⁷ – aldrig længere væk end et google-klik. I den er 1097-bestemmelsen (*canon 7*) oversat til »Nous interdisons sous peine d'anathème d'exercer contre les chrétiens l'art mortel et haï de Dieu des frondeurs et des archers«. Kort og godt. Intet gøgl.

⁴ Lokaliseret d. 7. juni 2012 på <http://www.fordham.edu/halsall/basis/lateran2.asp>.

⁵ H. J. Schroeder, *Disciplinary Decrees of the General Councils: Text, Translation and Commentary*, St. Louis, 1937.

⁶ Nærmere betegnet: Karl J. von Hefe, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, trad. par H. Leclercq, Paris 1907.

⁷ Lokaliseret d. 7. juni 2012 på http://catholicapedia.net/Documents/Hefe_Charles-Joseph/Mgr-Charles-Joseph-Hefe_Histoire-des-Conciles_Tome-5-1.pdf.

Man kunne også være gået direkte til den latinske udgave af teksten, selv om den er en lille smule sværere at finde og kræver lidt flere tryk på tasterne: »Artem illam mortiferam et deo odebitem balistarum et sagitatorum adversus christianos exerceri, de cetero sub anathemate prohibemus.« Ikke et ord om markeder, men bortset fra lidt anderledes stavemåder næsten præcis samme tekst som i 1139.⁸ I øvrigt er det om diskuteret, om denne og andre bestemmelser nogensinde er vedtaget på et kirkemøde under Urbans ledelse, eller om de blot er blevet tillagt ham efter 1139 for at forlene dem med mere autoritet.⁹

Man kan gisne om baggrunden for de forskellige kirkemøders beslutninger, men det er en fundamental misforståelse at tro, at de ikke blev taget alvorligt i datiden. Hvis et kirkemøde i Lateranet i 1139 havde forbudt brugen af armbrøst, uden at nævne noget om markeder, måtte samtidige og senere jurister og teologer tage stilling til det og forstå det bredt og generelt. Eller i det mindste diskutere, hvornår det gjaldt fuldstændigt, og hvornår det kun gjaldt under visse betingelser.

Kilder til disse diskussioner, moderne forskningslitteratur herom – begge findes i overvældende mængde og er nemme at konsultere. Man behøver blot et enkelt opslag i de seneste to generationers standardværk om den slags, F.H. Russells hyperinteressante og grundige bog om teorier om retfærdig krig i middelalderen. På et par sider får man præsenteret en håndfuld af de store teologer fra middelalderen og forklaret, hvordan de forstod kirkemødets beslutning – alle mente selvfølgelig og uden diskussion, at det drejede sig om krig. Nogle mente, at forbuddet mod armbrøst gjaldt altid, men ikke var gennemførligt; andre, at det ikke gjaldt mod vantro og muslimer (det mente nogle af de mest indflydelsesrige); atter andre at det ikke gjaldt, hvis krigen i øvrigt var retfærdig ud fra en række kriterier; og så videre.¹⁰ Man får også at vide, at forbuddet blev gentaget af senere kirkemøder og optaget i kanonisk lovgivning – den universelle vestlige kirkeret.¹¹

8 J. von Pflugk-Harttung, *Acta pontificum Romanorum inedita*, vol. 2, Tübingen & Stuttgart 1884, 168. Denne kan ligeledes findes på nettet: <http://archive.org/details/actapontificumr00jahrgoog> (lokaliseret d. 7. juni 2012).

9 Meddelelse fra ph.d. Ane Bysted, som også har været til stor hjælp med at skaffe en kopi af den relevante side i Pflugk-Harttung, før jeg fandt den på nettet.

10 F.H. Russell, *The Just War in the Middle Ages*, Cambridge 1975, 156-158. Passagerne om armbrøsten kan findes i Google Bøger ved at søge ordet *crossbow* på tidens startside: http://books.google.dk/books?id=EZYVf8h6YekC&printsec=frontcover&hl=da&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=crossbow&f=false (lokaliseret d. 11. juni 2012).

11 *Corpus Iuris Canonici*, vol 1-2, ed. Aemilius Friedberg, Graz 1959 [oprindeligt 1879], vol. 2, 805.

Dermed var det dækkende for hele den katolske kristenhed. I princippet vel egentlig helt til 1917, men lad os blot nøjes med at sige middelalderen ud.

Niels Lund mener i sin anmeldelse, at de fleste af os nok har oplysningen om forbuddet mod at bruge armbrøsten i krig fra artiklen om samme våben i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, som udkom for mere end et halvt århundrede siden. Tjah, måske. Nogle har vel? Det fungerer nærmest som en undskyldning hos Niels Lund for, at han har været med til at udbrede »denne vranglære«. Nu skal man ikke kimse ad lige netop den nævnte artikel. Den ene af de to forfattere var Ada Bruhn Hoffmeyer, der i sin – på sine egne betingelser – enormt spændende doktorafhandling i to bind om middelalderens tveæggede sværd¹² viste sig som en kildemæssigt rigtig solidt funderet forsker, der samtidig var internationalt meget velorienteret. Hvis hun har ment noget, skal man forberede sig ordentligt og finde det tunge skyts frem for at argumentere imod.

Umiddelbart efter så direkte at have affærdiget Ada Bruhn Hoffmeyer fortsætter Niels Lund med et afsnit, som fortjener at blive citeret i sin fulde udstrækning:

... men af koncilieberetningen ser man klart, at det ikke drejede sig om armbrøstens brug i krig. Det handlede om en markedsforlystelse eller sådan noget, måske noget turneringsagtigt, hvor en person indgik et væddemål med en bueskytte, om vedkommende kunne ramme ham på en vis afstand. Det var naturligvis med livet som indsats, men pengene må vel have været risikoen værd. Der må have været mindst halvtreds procents chance for at slippe fra det uden dødelige sår. Da så armbrøsten kom til, må odds have ændret sig svært i skyttens favør, den var jo langt mere livsfarlig på normal skudvidde for buer, og derfor forbød man at lave den slags konkurrencer mellem kristne mennesker. Det har intet som helst med krig at gøre, kun med markedsgøgl.

Det er et fantastisk billede, der males her. Smukt og dragende i sin suggestive detaljerighed; som læser er det næsten som at være der selv. Autoritativt i sine bastante konklusioner og i sin faste forankring i de middelalderlige kilder. Men det er ren og skær fantasi fra Niels Lunds side.

12 Ada Bruhn Hoffmeyer, *Middelalderens tveæggede sværd*, 1-2, København 1954.

Vildfarne pile

REPLIK

AF

NIELS LUND

Kurt Villads Jensens indlæg rejser en række spørgsmål. Han foreholder mig, at det, jeg ikke tror på, er børnelærdom blandt historikere; men hvilken status har børnelærdom egentlig i faget? Han kræver eksplicit og implicit af mig, at jeg skal kunne læse direkte i kilderne, hvad jeg får ud af dem; jeg skal altså forholde mig tysk-kritisk til kilderne, ikke fransk-kritisk. Dernæst er der selve forståelsen af kilden, er hans oversættelse dækkende? Endelig er der den historiske kontekst, som er nok så vigtig som den teologiske.

Det skulle være børnelærdom blandt historikere, at kirken forbød brugen af armbrøsten, som KVJ gør ekstra frygtindgydende ved at betegne den som et 'masseødelæggelsesvåben',¹ i krig mod kristne mennesker. Jeg har selv troet på forbuddet mod armbrøsten og på, at det havde henblik på dens anvendelse i krig.² Der er så meget, der er børnelærdom, eller skal vi sige almindelig, fælles viden for historikere. Vi tilegner os den ved læsning af andre historikers arbejder og kommer i virkeligheden kun sjældent helt ned til kilderne selv. Erik Arup satte sig for at skrive en Danmarkshistorie direkte på kilderne og nåede med kollegers posthume hjælp til ind i 1700-tallet. Niels Skyum-Nielsen havde samme ambition, men magtede før sin tidlige død, også med andres hjælp efter hans død, kun perioden 1085-1400. Det var engang almindeligt anerkendt, at i Danmark kendte vi ikke til feudalisme i

1 Supra 260, jf. *Danmarks krigshistorie*, red. Ole L. Frantzen og Knud J. V. Jespersen (Gad 2. udg. 2010) p. 93. 'Masseødelæggelsesvåben' defineres i *Den Store Danske Encyklopædi* således: 'våben, der kan ramme hele befolkninger, som regel atomvåben (kerne-våben), biologiske våben og kemiske våben (ABC-våben).' Hvor mange kan man mon dræbe med en armbrøstbolt?

2 Jvf. Niels Lund: *Lid, ledning og landeværn* (Roskilde: Vikingskibshallen 1996), 3.

middelalderen. Det er det langtfra længere,³ selv om synspunktet går tilbage til selveste Kr. Erslev; og hvad er der forresten tilbage af den engang fælles lærdom om feudalismen i Europa, efter at Susan Reynolds⁴ har haft den under kærlig behandling? KVJ har selv bestræbt sig flittigt på at ændre vor gamle fælles forståelse af Valdemarstidens vendertogter fra plyndringstogter til korstog.⁵ Det er faktisk vores opgave som historikere hele tiden at have den anerkendte og overleverede viden under revision, og man skal ikke lade sig afskrække, selv om man som i dette tilfælde tilsyneladende har al sagkundskab imod sig som udgangspunkt. Jeg er udmærket klar over, at standardværker som Contamine,⁶ Russell og *New Cambridge Medieval History*⁷ accepterer, at forbuddet havde sigte på armbrøstens og buens anvendelse i krig, men det afskrækker mig ikke fra at tage problemet op til fornyet overvejelse. Som de siger i Norge: Det er håbløst, og vi giver os ikke!⁸

*Quod non est in actis non est in mundo.*⁹ Sådan sagde den tysk-kritiske skole, og sådan vil KVJ tilsyneladende, at jeg skal ræsonnere. Altså, når koncilieberetningen ikke forklarer, at forbuddet mod brug af armbrøst og bue mod kristne rettede sig mod markedsøgl, så er det ren og skær fantasi fra min side, hvis jeg sætter det i den forbindelse. Dette metodiske synspunkt er jo ellers stort set forladt nu om dage. Man kan måske mene, at jeg har digtet vel frit over kilden, men det anser jeg for legitimt, og jeg har ikke digtet imod den. Det er historikerens opgave at opstille en kontekst, hvori hans kilde fungerer og forklares, og det er ganske overflødigt at formode (p. 263) at jeg skulle have misforstået

3 Se for eksempel Michael H. Gelting, *Europæisk feudalisme og dansk 1100-1200-tal*, i *Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig på 60-årsdagen 13. februar 1988* (Aarhus 1988) 3-17.

4 *Fiefs and Vassals: The Medieval Evidence Reinterpreted* (Oxford 1994).

5 Jf. nærværende tidsskrift 108 (2008), 175-87.

6 Philippe Contamine, *War in the Middle Ages*, trl. Michael Jones (Blackwell 1987), 274-75. Jeg beklager denne henvisning til den engelske oversættelse frem for den franske original; jeg har brugt denne bog i min undervisning, og man får ikke ret mange studenter, hvis man lægger fransksproget litteratur til grund.

7 I. S. Robinson, *The Papacy, 1122-1198*, i *The New Cambridge Medieval History* 4 c. 1024-1198, part 2, ed. David Luscombe og Jonathan Riley-Smith (2004), 317-83: 332.

8 Per Norseng, *Lovmaterialet som kilde til tidlig nordisk middelalder*, i *Kilderne til den tidlige middelalders historie*. Rapporter til den XX nordiske historikerkongres, Reykjavik 1987, 1, red. Gunnar Karlsson (Reykjavik 1987), 48-77: 69.

9 Erik Arup: *Danmarks krise 1863*, i *Scandia* 3 (1930), 48; *Udvalgte Afhandlinger og Anmeldelser* 2 (1977), 292; se også Jens Chr. Manniche, *Tysk-kritisk skole og fransk-kritisk skole*. Et bidrag til studiet af historieteoretiske synspunkter i Danmark, i nærværende tidsskrift 75 (1975), 39-59, og Tyge Svenstrup, *Arup – en biografi om den radikale historiker Erik Arup, hans tid og miljø* (2006), 573 ff.

kommentaren og troet noget om en kilde, jeg ikke kender. Hvorfor inddrage denne kilde, når der er den usikkerhed om dens status, som KVJ gør rede for (p. 264)?

Som tekstgrundlag foreligger canon 29 fra det andet laterankoncil i 1139, citeret og oversat af KVJ p. 262. Men kan man oversætte *ars* ved 'kampteknik'? Det betyder kunst i samme betydning som vi har i *ars venandi*, 'kunsten at jage' eller *ars coquorum*, 'kogekunsten'. Saxo har i 8:14,18 i historien om Thorkil Adelfars besøg hos Geirrød udtrykket *sagittariæ ars*, af Peter Zeeberg oversat ved 'skydefærdigheder'. At oversætte ved 'kampteknik' er en tilsnigelse med henblik på at dreje teksten i retning af den forståelse af den, som KVJ gerne vil anlægge.

De anførte *ballistarii* skal nok være armbrøstskytter, selv om ordet også dækkede folk, der betjente kastevåben som blider og andet, og altså kan betyde 'artillerist'. Men forbuddet gjaldt også *sagittarii*, 'bueskytter'. Buen var jo imidlertid et gammeltkendt og almindeligt våben, som der ikke var noget specielt frygteligt ved, den kan det vel ikke have været meningen at forbyde? I jernalderen havde man, som man kan se ved at studere for eksempel de pilespidser, som indgår i Nydam-fundet på Gottorp Slot, pilespidser, der var designet med henblik på at kunne gennembryde ringbrynjer. Det klarer KVJ så ved en formodning – det er nemlig ikke noget, han kan læse i kilderne, det krav gælder ikke for ham – om at det må dreje sig om »højtuddannede specialkamptropper på niveau med armbrøstskytterne, nemlig langbueskytter.« Det er mere end en kende præmaturlig, for hvis jeg alligevel må gribe tilbage til min børnelærdom,¹⁰ så er langbuen, selv om den også kendtes i jernalderen, et våben, der udvikledes i forbindelse med de krige, som de engelske konger Henrik 3. (1216-72) og ikke mindst Edward 1. (1272-1307) førte mod waliserne; siden blev den et vigtigt våben i Hundredeårskrigen. Den var afgørende for englændernes sejr i slaget ved Crecy i 1346, hvor franskmændene gjorde den erfaring, at langbuens rækkevidde overgik armbrøstens,¹¹ og dens skudkadence var det mangedobbelte af armbrøstens. Min forprøveperiodelærer, Knud Hannestad, beroligede gerne sine studenter med hensyn til årstal. Vi skulle ikke blive hængt op på små fejldateringer, syv, fire, ni år alt efter omstændighederne, selv en fejldatering af konkordatet i Worms kunne han tilgive os, bare

¹⁰ Eksamensoppgaven til forprøven ved Aarhus Universitet i mit forprøveår 1962 handlede om den militære udvikling i senmiddelalderen.

¹¹ Se for eksempel Robert S. Hoyt, *Europe in the Middle Ages* (New York: Harcourt, Brace 1957), 522-27; Contamine, *War in the Middle Ages*, 72; Robert Hardy, *The Longbow, i Arms, Armies and Fortifications in the Hundred Years War*, ed. Anne Curry & Michael Hughes (The Boydell Press 1994), 161-81.

vores bud lå rimelig tæt på. Men hvis vi daterede et helt århundrede galt, som KVJ gør ved at inddrage langbuen i denne sammenhæng, så dokumenterede vi, at vi ikke havde begrebet sammenhængen – og så var der ingen redning.

Jeg vedstår villigt, at mit udgangspunkt for opfattelsen af canon 29 er den note fra Fordham, som KVJ citerer p. 263, og det er vanskeligt at se, at det forhold, at dens forfatter var 'pro-papacy and clericlist', skulle have nogen relevans for dette problem. Schroeder er imidlertid slet ikke den første, der fremsætter den opfattelse, at forbuddet gjaldt en markedsfornøjelse. v. Hefele har – hvad KVJ ikke hæfter sig ved – den samme oplysning,¹² og det er måske derfra, Schroeder har den.

»Det var en vigtig forsamling, som behandlede store sager og næppe har brugt tid på at regulere forholdene i markedspladsernes skydetelte«, forklarer KVJ. Det må være forbigået hans opmærksomhed, selv om han nævner denne canon, at det netop er, hvad forsamlingen gør med canon 14, der »forbyder turneringer ved markeder og festivaler [*detestabiles ... nundinas, vel ferias*], hvor krigere [*milites*] plejer at komme 'for at vise deres kræfter og dristighed [*ad ostentationem virium suarum et audaciæ temerarie congregiuntur*]' . Hvis nogen deltager i en turnering og bliver dødeligt såret, må præsterne ikke nægte dem syndsforladelse og den sidste olie, men hvis de dør, kan de ikke få en kristen begravelse.« Det er en gentagelse af canon 9 fra koncilet i Clairmont 1130.¹³ Man kan ganske uanstrengt opfatte canon 29 som noget, man er kommet i tanker om i samme sammenhæng: Vi forbyder forresten også ... Ordvalget i de to canones ligger tilmed i samme toneart: Canon 14's *Detestabilis* betyder 'forbandelsesværdig' eller 'afskyelig', canon 29's *mortifer* og *odibilis* betyder henholdsvis 'dødelig', 'dødbringende' og 'værdig at hades'.¹⁴ Ellers svang denne periodes konciler sig sjældent op på disse sproglige højder. De var mest optaget af simoni, cølibat og folk, der bestred flere kirkelige embeder samtidig, og af at forbyde munke og nonner at synge i kor sammen. Ikke lige store sager alle sammen.¹⁵

¹² p. 733, n.1: Allusion probable aux tournois dans lesquels on usait de ces sortes d'armes.

¹³ v. Hefele, 688; J. F. Niermayer, *Mediae latinitatis lexicon minus* (Brill 1997), sub verbo *nundinae*.

¹⁴ *Odibilis* findes hverken i Jensen og Goldschmidt, *Latinsk-dansk Ordbog* (2. udg. 1955) eller i Niermayer, *Mediae latinitatis lexicon minus* (1997), men Saxo bruger det en enkelt gang, i 1:6,2. I Franz Blatts ordbog forklares det »idem quod odio dignus«.

¹⁵ Der foreligger en udmærket oversigt over laterankoncilerne i Raymonde Foreville, *Les conciles de Latran I, II, III et de Latran IV, 1123, 1139, 1179 et 1215* (Paris: Fayard 1965). Forfatteren omtaler forbuddet mod brug af armbrøst og bue p. 89, men kommenterer det ikke.

Bør man så lade sig overbevise af, at middelalderens teologer indgående diskuterede forbudet mod at bruge armbrøst og bue mod kristne mennesker som et forbud mod disse våbens brug i krig?

Når man ser, hvad middelalderens teologer ellers diskuterede, er det vanskeligt at lægge megen vægt på det. I et samfund, der så sig selv som *oratores*, *bellatores* og *laboratores*, diskuterede man indgående, hvilken bod en *bellator*, som under udførelsen af sin metier kom for skade at overtræde det femte bud, skulle idømmes. En krigers herre var ofte en biskop, og en herre, hvis kriger slog ihjel i krig, ifaldt ifølge et poenitentiale fra ca. 835 en tiårig bod.¹⁶ Diskussionen om canon 29 fra Lateran II drejede hurtigt ind på spørgsmålet, om disse våben var tilladte i retfærdige krige, og det er jo noget andet. Var en retfærdig krig mod en kristen fjende at ligestille med en krig mod en vantro fjende? Det ligger der svære teologiske problemer i, der kan bringe én ganske langt væk fra problemet om armbrøstens brug mod kristne, som Russells bog dokumenterer.

Der var ganske vist i ridderlige kredse en modvilje mod alle former for skydevåben, hvormed man kunne dræbe en fjende uden at kæmpe med ham. Ordentlige mennesker kæmpede mand mod mand med lanse, sværd eller køller. Denne modvilje kommer til udtryk for eksempel i Joinvilles beskrivelse af nogle kampe om Damiette: »Og nu maa I vide, at det var en saare skøn Vaabenfærd; thi ingen skød med Bue eller Armbrøst; men det var en Kamp med Kølle og Sværd imellem Tyrkerne og vort Folk, som alle var mængede tilsammen.«¹⁷ Alligevel er det ikke berettiget at betragte canon 29 som en forløber for senere tiders forbud mod særlig ondskabsfulde og morderiske våben som dum-dum-kugler og klyngebomber.

Den franske juraprofessor Paul Fournier publicerede midt under første verdenskrig en artikel, hvori han konkluderer, at det var forbedringer i våbnene og den måde, de brugtes på, der havde bevæget de vise fædre på koncilet til at forbyde deres brug mod kristne mennesker.¹⁸ De var blevet for dødbringende ved våbenteknologiens udvikling. Han skrev klart under indtryk af og med henblik på sin samtids begivenheder og ser forbuddet som en forløber for Haagerfredskonferencerne 1899 og 1907. Dum-dum-kugler forbødes på konferencen i 1899. Klyngebomber forbødes ved en konvention i Dublin i 2008. Ingen af disse konventioner er blevet efterlevet i efterfølgende krigsførelse.

16 F. H. Russell, *The Just War in the Middle Ages* (Cambridge 1975), 31.

17 Joinville, *Ludvig den Helliges Krønike*, overs. P. Garde (1898-99), § 229.

18 La prohibition par le deuxième concile de Latran d'armes jugés trop meurtrières, *Revue Générale de Droit International Publique* 23 (1916), 471-79: 474.

Philippe Contamine siger, med en mild underdrivelse, at forbuddet mod at bruge armbrøst og bue mod kristne blev overholdt noget ujævnt, afhængigt af omstændigheder, tid og sted.¹⁹ Faktisk fik armbrøsten sin storhedstid i krigsførelsen efter det andet laterankoncil. Forbudet hjalp i hvert fald ikke Richard Løvehjerte, som dog var en såre kristen konge og korsfarer; han fik banesår af en armbrøstbolt, da han belejrede borgen Châlus i Limousin, og i 1239 aftalte pave Gregor 9., der brugte de fleste af sine kræfter på at bekæmpe kejser Frederik 2., med greven af Provence, at denne skulle stille en styrke af armbrøstskytter til rådighed for ham.²⁰ Nuvel, paven havde bandlyst kejseren, medens denne var på korstog, og han betragtede Frederik som Antikrist selv, så det var ikke nødvendigvis en overtrædelse af forbuddet mod armbrøstens anvendelse mod kristne mennesker, men at Gregor prædikede korstog mod Frederik og invaderede Sicilien, medens kejseren var på korstog, satte selve korstogstanken på en alvorlig prøve i den almindelige bevidsthed.²¹

KVJ sammenligner canon 29 med færdselslovens hastighedsgrænser og mener, at selv om de ikke overholdes af mange, så virker de alligevel adfærdsregulerende. Spørgsmålet er, om det ikke snarere er færdselslovens grundregel, nemlig at hastigheden til enhver tid skal afpasses efter forholdene, der overholdes rimeligt, om end med individuel bedømmelse af forholdene, af det store flertal. Nok beskriver Anna Comnena armbrøsten som et i sandhed djævelsk våben, og selvfølgelig var det en sag for et kirkemøde at skride ind over for djævelskab, men de kendte jo ikke Aleksiaden. Og man skal huske, at den almindelige bue også omfattes af forbuddet. Den var hverken ny eller specielt djævelsk. Derimod var det noget djævelskab, som var værd at bekæmpe, at ridderne satte liv og lemmer på spil for morskabs og forfængeligheds skyld, og at armbrøst- og bueskytter profanerede deres kunst ved at skyde til måls mod kristne mennesker. Det kunne lede sjælen i fare.

Der er ingen som helst spor af, at et armbrøstforbud satte sig igennem i krig; våbnet fik straks en vid udbredelse i krig mod såvel kristne som hedninge. Derfor er det også misforstået, når KVJ vil tage ledningens bevæbning med armbrøst til indtægt for, at ledningen grundlæggende var en korstogsinstitution. Der gik ledingstog til Norge²² og

19 Contamine, *War in the Middle Ages*, 71-72; jf. Danmarks krigshistorie, p. 93. Afsnittene om perioden 700-1600 er skrevet af Kurt Villads Jensen.

20 Contamine, *War in the Middle Ages*, 70-72.

21 Steven Runciman, *The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century* (Cambridge 1958), kap. 1.

22 Lund: *Lid*, 231 ff.

sågar til Arreskov på Fyn²³ for helt profane formål, og da man i 1219 faktisk drog til Estland i korstogsøjemed, korstoget over alle danske korstog, så hedder det i årbøgerne, at »*edicta est expedicio super paganos ad Estoniam*«. ²⁴ Hvis en *expedicio eo ipso* var et korstog, var der jo ingen grund til at formulere sig således pleonastisk.

Korstog ved verdens yderste rand

AF

MARTIN RHEINHEIMER & THOMAS RIIS

Kurt Villads Jensen har skrevet en doktorafhandling med titlen *Korstog ved verdens yderste rand. Danmark og Portugal ca. 1000 til ca. 1250*.¹ I forordet redegør han for brugen af navne og kilder. Derefter følger på s. 13-26 en række kort særligt tegnet til afhandlingen. Kapitlerne 1 og 2 udgør indledningen. Kapitel 1, »Brevet til overbibliotekar Bruun«, s. 27-43, tager udgangspunkt i brylluppet mellem den portugisiske prinsesse Berengaria og den danske kong Valdemar Sejrl i 1214. I det følgende forklarer forfatteren rammen for afhandlingen og opstiller tesen: »at missionskrige og korstog kan forklare alt – eller omvendt formuleret, at langt de fleste personer i både Danmark og Portugal i perioden fra en gang i 1000-tallet og frem var voldsomt optaget af Guds krig mod de vantro og indrettede deres samfund på at føre denne krig. Og at de fra omkring 1100 forstod deres missionskrige som en form for korstog og som forsøg på at efterligne erobringen af Jerusalem i 1099« (s. 32). Derefter beskriver han sin metode under rubrikkerne: »Det narrative« og »Sammenligning som erkendelseshjælp«. Han kommer desuden ind på kildeproblemer og forandringen af sproget fra middelalderen til moderne tid. I kapitel 2, »Var der overhovedet korstog i periferien?«, s. 45-79, giver forfatteren en definition af korstogsbegrebet. Han præsenterer både 'eksklusivistiske' og 'inklusive' – dvs. smalle og brede – definitioner og indtager selv en position i midten. I denne sammenhæng gennemgår han den danske, portugisiske og europæiske historiografiske tradition i forhold til emnet. Kapitel 3, »1000-tallets missionskrige – korstogenes forløbere«, s. 11-122, behandler forhistorien for de egentlige korstog. Forfatteren beskriver kort både den iberiske halvøes historie siden den arabiske erobring i 700-tallet og den samtidige danske vikingetid, samt pavelige vasaller, missionsstrategier

²³ *Annales Lundenses* 1248: Hoc anno facta est expedicio ad Arwaskogh, ... *Annales Danici mediæ ævi*, ed. Ellen Jørgensen (1920), 113.

²⁴ *Annales Danici*, 104.

¹ Syddansk Universitetsforlag 2011. 612 sider. 398 kr. Afhandling antaget af Syddansk Universitet til forsvaret af den filosofiske doktorgrad. Nærværende diskussion indeholder de to officielle opponenter indlæg ved forsvaret d. 3. juni 2011.

Historisk Tidsskrift

Bind 112
(19. række bind III)

Udgivet af
Den danske historiske Forening
under redaktion af
JAN PEDERSEN OG REGIN SCHMIDT

København 2012

Historisk Tidsskrift

SAXO-Instituttet, Københavns Universitet
Njalsgade 76, 2300 København S

Copyright © 2012
by Den danske historiske Forening

ISSN 0106-4991

Tryk:
JESPERSEN TRYK + DIGITAL

Indhold

Romerriget, Vesteuropa og Skandinavien. Kulturkontakter og den danske historiebevidsthed i 1100-tallet. Af ROLAND SCHEEL	1
Summary	58
Den militære komponent i statsomvæltningen 1660. Af GUNNER LIND....	353
Summary	373
Danske kommuner 1838-2012. Historisk-geografisk analyse af den danske kommunestruktur fra oprettelsen til i dag. Af PEDER DAM.....	374
Summary	403
Depeche fra St. Petersborg. Omkring det åbne brev af 9. juli 1846. Af ANDERS MONRAD MØLLER	405
Summary	421
Universitetets køn. Kønsnormer og kvinders karrieremuligheder ved Københavns Universitets filosofiske fakultet, 1875-1925. Af PELLE OLIVER LARSEN.....	423
Summary	468
Nationale meningsfællesskaber. Danskernes reception af radionyheder om krig og krigsbegivenheder under 2. verdenskrig. Af PALLE ROSLYNG-JENSEN.....	62
Summary	90
Cement og politik. Gunnar Larsen som minister 1940-1943. Af JOACHIM LUND	469
Summary	510
From Helpless Victim to Heroic Mass Resistance. The Evolution of Newspaper Coverage of Denmark in the New York Times during German Occupation, 1940-1945. By NATHANIEL HONG	512
Summary	537
De ønskede og de uønskede. Indfødsretten og opgøret efter besættelsen. Af PER FRANSEN.....	92
Summary	128
»... over for os selv og over for Fremtiden.« Den danske Rigsdag og de tyske flygtninge 1945-1946. Af JOHN V. JENSEN	130
Summary	163
Den amerikanske stemme i æteren. Statsradiofonien, The United States Information Service og Den Kolde Krig. Af JOSEF BATIKHA.....	538
Summary	566

Oversigter

Revolutionstidens pariserkommune i historiografisk perspektiv. Af FINN STENDAL PEDERSEN.....	165
Wie es anscheinend gewesen. Fremstillinger, forestillinger og fakta i Weimarrepublikken. Af ALLAN BORUP.....	210
Transport og mobilitet i dansk historieskrivning. Af MICHAEL F. WAGNER	567
Persondatabaser som kildemateriale for historiske undersøgelser. Af NANNA FLOOR CLAUSEN & HANS CHR. JOHANSEN.....	247

Diskussion

Løse skud i bøssen. Niels Lund og armbrøsten. Af KURT VILLADS JENSEN .	260
Vildfarne pile. Replik. Af NIELS LUND.....	266
Korstog ved verdens yderste rand. Af MARTIN RHEINHEIMER & THOMAS RIIS	273
Ahistorisk historieskrivning, En designhistorisk problematik. Af MIRJAM GELFER-JØRGENSEN.....	292
Historieskrivningen og den danske debat om Den Kolde Krig. Av TOR EGIL FØRLAND	586
På den varme side af Skagerrak. Kommentar til Tor Egil Førland. Af THORSTEN BORRING OLESEN & NIKOLAJ PETERSEN	599

Anmeldelser

Jane Burbank & Frederick Cooper: Empires in World History. Power and the Politics of Difference. (PETER FIBIGER BANG).....	304
Alan Bowman & Andrew Wilson (red.): Quantifying the Roman Economy: Methods and Problems; Francesco Boldizzoni: The Poverty of Clio: Resurrecting Economic History. (PETER FIBIGER BANG).....	307
Eric Knibbs: Ansgar, Rimbert and the Forged Foundations of Hamburg-Bremen. (NIELS LUND).....	310
Juliane von Fircks: Skulptur im südlichen Ostseeraum. Stile, Werkstätten und Auftraggeber im 13. Jahrhundert. (EBBE NYBORG).....	607
Gerd Steinwascher: Die Oldenburger. Die Geschichte einer europäischen Dynastie. (TROND NORÉN ISAKSEN).....	609
Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen (red.): Dansk velfærdshistorie bd. 1. Frem mod socialhjælpsstaten. Perioden 1536-1898. (ANETTE FAYE JACOBSEN).....	313
Tyge Krogh: A Lutheran Plague. Murdering to Die in the Eighteenth Century. (PIETER SPIERENBURG).....	612
Pasi Ihalainen, Michael Bregnsbo, Karin Sennfelt & Patrik Winton (red.): Scandinavia in the Age of Revolution: Nordic Political Cultures, 1740-1820. (GUNNER LIND).....	615
Asbjørn Romvig Thomsen: Lykkens smedje? Social mobilitet og social stabilitet over fem generationer i tre sogne i Salling 1750-1850. (KARL-ERIK FRANDSEN).....	320
Juliane Engelhardt: Borgerskab og fælleskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814 (JONAS NORDIN).....	617
Niklas Thode Jensen: For the Health of the Enslaved. Slaves, Medicine and Power in the Danish West Indies, 1803-1848. (HOLGER WEISS).....	624

Bertel Nygaard: Guldalderens moderne politik. Om krisediagnose, utopi og handling hos Johan Ludvig Heiberg. (JAN PEDERSEN).....	628
Jørgen Steen Jensen: Biografier. Danmarks Middelalder og Renæssance. Inspektører og redaktører 1838-2010. (JES FABRICIUS MØLLER).....	326
Knud Knudsen: Dansk fagbevægelses historie frem til 1950, fra arbejdets perspektiv. (MATHS ISACSON)	634
Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen (red.): Dansk velfærdshistorie bd. 2. Mellem skøn og ret. Perioden 1898-1933. (ANETTE FAYE JACOBSEN)	643
Winfried Becker (Hrsg.): Frederic von Rosenberg. Korrespondenzen und Akten des deutschen Diplomaten und Außenministers 1913-1937. (JES FABRICIUS MØLLER)	648
Astri Andresen, Ólöf Garðarsdóttir, Monika Janfelt, Cecilia Lindgren, Pirjo Markkola & Ingrid Söderlind: Barnen och välfärdspolitiken. Nordiska barndomar 1900-2000. (ANNE KATRINE GJERLØFF).....	648
Aja Høy-Nielsen: Tuberkulose som folkesygdom, 1900-1962 – indsats og omkostninger. (ANITA KILDEBÆK NIELSEN)	654
Jay Winter & Jean-Louis Robert (red.): Capital Cities at War. Paris, London, Berlin 1914-1919. (NING DE CONINCK-SMITH)	328
Bo Lidegaard: En fortælling om Danmark i det 20. århundrede. (PALLE ROSLYNG-JENSEN)	331
Per Boje, Marianne Rostgaard & Mogens Rüdiger: Handelspolitikken som kampplads under Den Kolde Krig. (HANS KRYGER LARSEN)	656
Universitetsspecialer i historie 2011. Ved MARGIT HURUP GROVE	337
Foreningsmeddelelser.....	660
Medvirkende ved dette hæfte.....	351 og 663
Det 28. Nordiske Historikermøde.....	352